

Т.Ф.Алексєєнко, м. Київ

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОЦІНЦІ РОЗВИТКУ МАЛОЇ ГРУПИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЯВИЩА

У статті розкриваються сутність і зміст феноменологічного підходу в науці, соціально-педагогічного феномену малої групи школярів, основні параметри його дослідження та їх змістові характеристики.

Ключові слова: феноменологічний підхід, параметри феномену малої групи школярів як соціально-педагогічного явища.

Сприйняття і розуміння різних соціально-педагогічних явищ як феноменів тісно пов'язується з проблемами інтерпретації соціальних явищ у класичних соціальних науках, зокрема, у філософії, соціології та психології. Ці проблеми знаходяться на перетині об'єктивного і суб'єктивного, які з часом оформились у два основних наукових підходи – об'єктивіський (позитивіський) і феноменологічний (суб'єктивіський). Об'єктивіський підхід ґрунтується на певних соціальних константах, які не підлягають сумніву, та не бере до уваги людський фактор в їх інтерпретації. На відміну від нього, феноменологічний підхід в оцінці соціальних явищ враховує і суб'єктивне їх сприйняття. Процес суб'єктивації має двохрівневий характер: перший розкривається на чуттєвому-сенсорному сприйнятті, другий – в особливостях інтерпретації відчутого, на що впливає рівень знань і культури, набутий досвід та певні аналітичні здібності. У такий спосіб інтерпретація соціальної реальності відбувається на основі смислів і значень, які задаються суспільством та середовищем, у якому формувалася свідомість індивіда, та відображається феноменологічна об'єктивація суб'єктивно інтерпретованого світу. Для неї характерною є інституалізація норм, цінностей і правил, з яких конструюється соціальна реальність, образ світу. Специфіка використання феноменологічного підходу у соціальній педагогіці може бути пов'язана зі встановленням і обґрунтуванням зв'язків між об'єктивними і суб'єктивними аспектами соціально-педагогічної реальності, які створюють основу для розуміння соціально-педагогічних явищ у сукупності їх основних характеристик (соціального статусу і ролей, ціннісних характеристик та орієнтацій, особливостей поведінки, соціального досвіду і самопочуття, соціальних очікувань тощо). Тому актуальність аналізу малих груп школярів як соціально-педагогічного явища на основі

феноменологічного підходу, на наш погляд, може бути певним внеском у розвиток методології соціальної педагогіки як науки, а також розцінюється нами як можливість описати досліджуване явище як структуровану систему його феноменів і розкрити в його багатомірності, складності та взаємообумовленості.

Розв'язанню таких завдань підпорядковується логіка даної статті, основною метою якої є виокремлення параметрів, за якими можна здійснити цілісний аналіз малих груп школярів як соціально-педагогічного феномену. Наукова новизна публікації визначається науковим підходом щодо виокремлення основних параметрів і їх змістових характеристик у вивченні соціально-педагогічних явищ.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, феноменологічний підхід у науці сприяє створенню теорії для розширення діапазону трактування тих явищ, які вона спостерігає, у їх цілісному вираженні. Першочергово він був запропонований і опрацьований представниками філософії (Ф.Брентано і Е.Гуссерль, Ж.-П.Сартр), і розвинутий практичною психологією, яка більше орієнтується не на об'єктивні факти, а на їх унікальне суб'єктивне переживання конкретно людиною [7; 4].

Поняття "феномен" — незвичайне явище — в останні десятиліття набуло значного поширення, і вживається як у наукових працях, так і на побутовому рівні відносно до явищ і процесів, які важко збагнути або трактувати однозначно. Як філософське поняття, воно означає явище, яке усвідомлюється у чуттєвому досвіді. Аристотель вживав термін «феномен» у сенсі «видимого», «примарного»; Г. В. Лейбніц називав феноменами факти, які відомі з досвіду; Дж. Берклі, Д. Юм і їх послідовники (представники позитивізму) феномени трактували як елементи досвіду та факти свідомості, які утворювали єдину реальність; І. Кант до феноменів відносив все те, що могло бути предметом можливого досвіду, а також протиставляв їх ноуменам (об'єктам інтелектуального споглядання, розумінням явищ тільки на основі інтелекту) чи «речам у собі» [7].

На наш погляд, таким непростим оціально-педагогічним явищем є малі групи школярів – вони можуть розглядатись у різних статусних вимірах (офіційному і неофіційному), структурних характеристиках (залежно від кількості членів групи), мати різні ціннісні орієнтації і різний психологічний клімат, бути сталими чи знаходитись у динаміці, утворюватись і функціонувати на основі різних мотивів-потреб, формуватись одні в середині (середовищі) інших, конфліктувати між собою

чи співіснувати, виокремлюватись нормами і правилами групової поведінки, рівнем групової свідомості і групової діяльності, особливостями групових комунікацій тощо [1; 2; 3]. Отже, малі групи школярів можуть бути об'єктом аналізу і оцінки на основі феноменологічного підходу.

В якості підстав для побудови системи класифікації феноменів малих груп школярів, на наше переконання, можуть бути використані кілька параметрів, за допомогою яких розкриваються, насамперед, особливості групової свідомості, групової діяльності і внутрішньогрупової та міжгрупової взаємодії. До таких параметрів можна віднести наступні феномени: огрупнення мислення, ціннісно-орієнтаційної єдності, колективного самовизначення, зміщення ризику, фасилітації-інгібіції, групової поведінки, групового тиску, лідерства, міжособистісної сумісності, згуртованості, поляризації, співвіднесення колективного і особистісного, групової перспективи. Розглянемо їх у більш конкретних і змістовних характеристиках шляхом виокремлення відповідних до них показників.

Феномен огрупнення мислення:

- ілюзія невразливості (уявлення членів групи про те, що разом вони здатні протистояти будь-кому і домогтися будь-чого);
- безумовна віра в домінуючий принцип поведінки групи (прийняття внутрішньогрупових норм і правил та їх обов'язкове дотримання);
- стереотипний погляд на суперників, інші групи (переконаність у своїй кращості, в тому, що інші групи і їхні члени гірші);
- надмірний оптимізм (впевненість у стабільності групи, її перевагах над іншими);
- ілюзія єдності відносно оцінок думок, які відкрито підтримуються більшістю (переконаність, що у всіх членів групи мають співпадати інтереси, цілі, бажання та позиції щодо тих чи інших принципових моментів внутрішньогрупового життя).

Феномен ціннісно-орієнтаційної єдності:

- близькість чи співпадання потреб членів групи (гуртування за схожими мотивами і потребами, наприклад, щодо захисту, самореалізації у конкретній сфері інтересів, спільного проведення дозвілля тощо);
- співпадання базових цінностей і ціннісних орієнтацій;
- єдність у розумінні спільної мети існування групи;
- спрямованість групової діяльності на реалізацію спільної мети.

Феномен колективного самовизначення:

- солідарність членів групи в оцінках різних подій і явищ, окремих членів групи, інших осіб та інших груп, у виробленні або підтримці єдиної моди на зовнішній вигляд і манери спілкування;
- підпорядкування індивідуальних бажань задачами і в інтересах колективу;
- дотримання єдиної (схожих, не суперечливих) моделі поведінки;
- толерантне ставлення до членів своєї групи.

Феномен зміщення ризику:

- зниження відповідальності за ризиковані дії внаслідок недооцінки ситуацій і можливих наслідків певної поведінки чи видів діяльності й переоцінки емоційних контактів;
- підвищений рівень довіри до лідера;
- переоцінка соціальної значимості групи, її невразливості;
- престижність ризику у колективі ровесників.

Феномен соціальної фасилітації - інгібіції:

- конкурентність, змагання членів групи у різних проявах самовираження;
- перебування в ситуаціях постійного впливу, який здійснюється на дії кожного члена групи присутністю інших осіб;
- особистісна персоналізація (суттєві зміни в системі особистісних смислів і поведінкової активності) шляхом актуалізації конкретного значимого іншого;
- міжособистісний вплив у процесі спільної діяльності.

Феномен групової поведінки:

- залежність поведінки від зрозумілості цілей і можливостей їх досягнення групою;
- солідарність членів групи і рівень їх довіри до лідера та одне до одного;
- вплив ситуацій кооперації, співробітництва, конкурентності;
- рівень конфліктності і причини конфліктів, особливості способів виходу з конфліктних ситуацій.

Феномен групового тиску:

- внутрішній конфлікт між свободою і залежністю;
- нормативний (вимоги дотримання єдиних норм і правил у групі) та інформаційний (ситуативний) впливи;

- проблема впливу на особистість більшості і меншості групи (ситуації вибору);
- мобінг (психологічне насилля, цькування групою когось із її членів, бойкотування, нехтування);

Феномен лідерства:

- основу лідерства складає процес міжособистісного впливу, який розгортається між лідером (найбільш активним, впливовим членом групи) і його прихильниками;
- лідерство виявляється переважно на психологічному рівні;
- вплив лідера відображується в змінній поведінці, окремих рисах характеру, установках, мотивації та іншому членів групи;
- лідерами малих груп визнаються як особи з позитивними особистісними даними і моделями поведінки, так і з негативними.

Феномен міжособистісної сумісності:

- симпатії, дружба, любов між членами групи;
- включеність у спільні справи та інтереси;
- порозуміння в спільних захопленнях і спілкуванні;
- безконфліктне прийняття особистісних проявів інших членів групи.

Феномен згуртованості:

- наявність спільності потреб, інтересів і цінностей; спільність цілей групової діяльності і уявлень про способи діяльності; співпадання очікувань;
- задоволеність груповою діяльністю;
- сприятливий психологічний клімат групи;
- турбота про престиж групи, переконаність у її перевагах, порівняно з іншими;

Феномен співвіднесення колективного і особистісного:

- в інтеріоризації цінностей і норм групи, у дотриманні певних вимог;
- в емоційно-ціннісних ставленнях до інших членів групи і групових видів діяльності;
- у мірі усвідомлення кожного члена групи себе частиною «Ми»;
- в орієнтації на соціальні очікування інших.

Феномен групової поляризації:

- викликається афективними (бурхливими) реагуваннями

- членів групи на різні ситуації, їх емоційною імпульсивністю;
- виявляється у конфлікті позицій, соціальних ролей і соціальних статусів;
- обумовлюється процесами пошуку членами групи переконливих аргументів на підтримку однієї з наявних альтернатив, у ході дискусій.

Феномен групових конфліктів:

- боротьба за лідерські позиції і соціальні статуси у групі;
- конфлікт групових і особистісних інтересів;
- дотримання/недотримання етичних норм;
- формування конформізму як домінуючої моделі поведінки особистості у групі.

Феномен групових комунікацій:

- динамічність спілкування;
- діалогічність;
- спільність тем для спілкування, ігрової діяльності;
- особливості сленгу і стилів спілкування.

Феномен групової перспективи.

- групові домагання (виявляється у виборі єдиної групової мети, яка задовольняє всіх членів групи);
- колективна самоповага (ступінь позитивності, з якою члени групи оцінюють свою групу, позитивність взаємин членів групи);
- мотиви групової орієнтації, які впливають на рішення членів групи;
- групова активність;
- зростання міжособистісної атракції (результат позитивних установок членів групи – симпатії, емоційність).

Кожний із цих аспектів феномену малих груп школярів як цілісного явища може вивчатись і поокремо у динаміці розвитку таких малих груп з метою вчасного упередження негативних наслідків у груповій діяльності й поведінці школярів. Таку можливість має шкільний соціальний педагог. Однак, у ході діагностичної і превентивної роботи йому завжди варто дотримуватись принципової позиції щодо необхідності дотримання етичних норм, а саме:

- грубо не втручатися у сферу групового життя;
 - не моралізувати, а також не нав'язувати свої еталони.
- Недотримання таких вимог може викликати протидію з боку

групи чи її окремих членів і сформуванню недовіру до педагога і його професійних здібностей.

У здійсненні наукового соціально-педагогічного дослідження необхідно дотримуватись позиції про те, що мала група школярів не є ізольованою - у її вивченні необхідно звертатися до аналізу більш широкого соціального контексту, а саме - шкільного середовища (класу, школи), тобто, безпосереднього оточення, в якому вона існує і діє. Це потребує також врахування і феномену соціального середовища.

Феномен соціального середовища:

- потреба пристосування до вимог більш широкого соціального середовища;
- існування суперечностей між процесами організації і дезорганізації (пов'язані з існуванням в офіційній групі кількох неофіційних груп, утворених на основі різних видів мотивації і соціальних очікувань);
- особливості і суперечності організованого і стихійного впливу соціального середовища;
- співіснування різних субкультур.

Результатом вивчення малих груп школярів на основі феноменологічного підходу може стати розширення знань та уявлень щодо особливостей їх внутрішньогрупового життя, а також забезпечення соціальних педагогів діагностичними методиками оцінки розвитку малих груп школярів, їх ціннісних орієнтацій і ставлень.

Разом з тим, вважаємо необхідним зазначити, що наукові дослідження з педагогіки доцільно вибудовувати не тільки на основі феноменологічного підходу, а й діяльнісного, адже саме в межах останнього актуалізуються та вирішуються питання і завдання з'ясування сутності поведінки, її можливих змін та процедур впливу на ці зміни (ЩО і ЯК змінювати, ЯКИМ чином?). У цьому контексті основоположними є ідеї когнітивно-афективної теорії Уолтера Мішела, теорії соціального наочіння Альберта Бандури та теорії соціального наочіння Джуліана Роттера [7].

Перспективним, на наш погляд, є використання феноменологічного підходу, зокрема запропонованих параметрів вивчення феноменів, у наукових дослідженнях не тільки щодо малих груп школярів, а й в оцінці інших видів малих груп, зокрема сім'ї, окремих невеликих підрозділів трудових

колективів та неформальних груп, які утворюються у молодіжному середовищі за місцем проживання і навчання.

Література:

1. Алексеенко Т.Ф. Цінності малої групи школярів як соціально-педагогічний феномен / Т.Ф. Алексеенко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб.наук.праць / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання; редкол.: І.Д. Бех, А.Й. Сиротенко, В.М. Оржеховська та ін. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2009. – Вип.13, кн.1. – С. 266– 274.
2. Алексеенко Т.Ф. Мала група школярів як соціально-педагогічне явище / Т.Ф. Алексеенко // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць / Київський міський педагогічний університет імені Б.Д.Грінченка, Інститут проблем виховання АПН України; редкол.: І.Д. Бех, В.О. Огнев'юк, О.Л. Кононко та ін. – К., 2009. – № 11 (спецвип., ч. 1). – С.15–19.
3. Алексеенко Т.Ф. Мотивація й цінності групування школярів у малі групи // Соціальна педагогіка : теорія та практика. - № 2, 2010. – С. 24 – 30.
4. Андреева Г.М. Социальная психология. - Режим доступа: www.ihtik.lib.ru.
5. Кричевский Р. Л. Социальная психология малой группы / Р. Л. Кричевский, Е. М Дубовская / - М., 2001. – 53 с.
6. Л.Хьелл. Теория личности. Основные положения, исследования и применение. / Л.Хьелл, Д.Зиглер / – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 608 с.
7. Шкуратов И. Феномен настроения: пути к осмыслению. <http://phenomen.ru/public/journal.php?article=23>.

В статье раскрываются сущность и содержание феноменологического подхода в науке, социально-педагогического феномена малых групп школьников, основные параметры его исследования, их содержательные характеристики.
Ключевые слова: феноменологический подход, параметры феномена малой группы школьников.

In this article to inspecting essence and contents phenomenological approach in Science, sotsialno-pedagogicheskij Phenomenon small groups of pupil, the basic parameters of his research and their main characteristics.

Key words: phenomenological approach, the basic parameters Phenomenon small groups of pupil.